

Ростислав Балабан

МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Автор зупиняється на розгляді невикористаного модернізаційного потенціалу України, причинах консервації специфічного укладу управління, механізмах доступу до влади, прогнозах перетворення «диких капіталів» на комерційні, формуванні реального середнього класу.

Ключові слова: модернізація держави, еволюція, модернізаційний потенціал.

Rostyslav Balaban. Modernization for Ukraine. Author researches the non-realized potential of modernization of Ukraine, the reasons of conservation of its specific kind of management, the mechanisms of reaching the power, makes prognoses of transformation of "wild capitals" into commercial and for shaping of the real middle class.

Key words: modernization of state, evolution, modernization potential.

Коли йдеться про модернізацію, частіше говорять про технології. Ми ставимо питання про модернізацію у сфері мислення і уявлень і, як наслідок, поведінки. Для України також потрібна модернізація і в системі управління. Це першочергові етапи в процесі модернізаційної еволюції.

Так, в Україні наявні кілька стереотипних уявлень, які періодично використовуються в офіційних виступах без осмислення і переоцінки, бо до певної міри є табу. Вони є контурами парадигми, в межах якої спостерігається наявність уявлень про стан речей, відповідно, певне існування речей. Ці самооціночні уявлення є такими: 1). Україна аграрна держава, ми маємо найбільший запас чорноземів; 2). У нас високий рівень освіти; 3). У нас гарні жінки.

Ці тези є найпопулярнішими, хоча трапляються й інші, як-то – про українську толерантність, гостинність тощо.

Що ж ми маємо насправді за адекватної самооцінки? Сьогодні Україна не є аграрною державою. Сучасне розуміння політики аграрної держави полягає у наявності високотехнологічних циклів, у тому, що виробляється аграрна

продукція для реалізації і, відповідно, реалізується на внутрішньому і зовнішньому ринках.

У нас спостерігається масова зайнятість населення сільським господарством, переважно як додатковим джерелом для сімейного бюджету у формі нераціонального натурального господарства, інколи з продажем надлишків. Більше того, це відбувається з використанням населенням знарядь праці часів ще до Київської Русі. Все це не ставить Україну в ряд аграрних держав. На аграрних ринках України ми швидше знайдемо окріп і петрушку турецького або китайського походження.

Ступінь аграрності можна оцінити за одним показником – це ступінь представлення аграрної продукції України на світовому ринку. Так, експорт з України на душу населення становив 233 доларів США (станом на 1999 р.) Для порівняння: з Росії – 500 доларів США, з Чехії – 2612 доларів США [1]. При чому аграрній продукції належить невідоме місце в структурі експорту. Наприклад, продукти рослинного походження займають лише 2,1 %, живі тварини і продукти тваринного походження – 1,2 %; готові харчові продукти – 3,7%, а інші показники – менше 1% в структурі експорту [2]. Крім того, ми маємо «внутрішні війни» про заборону вивозу зерна або кампанію проти української олії тощо. Здебільшого продукція, яка експортується з України, є сировинною. Це означає, що, наприклад, зерно, яке продається на експорт, перероблюється і повертається на український ринок у вигляді печива тощо з принципово іншою – вищою ціною. В цій ситуації виграє іноземний виробник, меншою мірою вітчизняний експортер і, в принципі, не виграє український виробник.

Відповідно, тема про чорноземи не є доказовою для визначення України як аграрної. Ізраїль, де немає чорноземів і в якому крапельний полив рослин – це вже вчорашній день, продає, в тому числі й Україні, помідори й іншу сільгосппродукцію. Данія, Бельгія, які не мають чорноземів і особливих сприятливих умов, без «битви за урожай» збирають вищі урожаї, ніж у псевдоаграрній, чорноземній Україні. Зрештою, сьогодні (осінь-зима 2001р.) в супермаркетах України продають іспанські і українські груші за однією ціною. Враховуючи європейську заробітну

плату, транспортування, розмитнення, все те, що потрібно, щоб іспанська груша опинилася на українському прилавку, можемо з впевненістю сказати, що Україна, як аграрна держава, програє Іспанії.

Таким чином, Україна не є аграрною державою і потребує модернізації в цій сфері.

Одна з причин гальмування розвитку місцевого аграрного сектору полягає в тому, що поява заможного фермера сприймається як потенційна опозиція місцевій владі. Тому неофіційно нові фермери часто зазнавали утиску у вигляді заборон, обмежень і т.д. Вижити вдавалося лише тим, хто пов'язаний з «владою», що формувало специфічний депресивний клімат. Таким чином, сьогодні на ринку України можуть бути збіднілі селяни, як некваліфікована робоча сила; малий прошарок нестабільних фермерів і великі оператори.

Друга теза про високий рівень освіти і освіченості є успадкованою з радянських часів, коли вся індустрія була налаштована на підготовку інженерних кадрів для боротьби у «холодній війні». І Радянський Союз демонстрував достойні військові технології. Проте й капіталістичний світ, який вів боротьбу у тій самій «холодній війні», не відставав. Його відмінність виявлялася в тому, що все, що винайдено і може приносити прибуток, таки приносило прибуток у сфері громадського споживання, а відповідно, окуповувалося. В радянській системі військові технології залишалися військовими аж до тих пір, поки не застарівали. Інженерний потенціал та яскраві приклади індустрії породили віру у високий рівень освіти. Проте наступні двадцять років після розпаду СРСР вузи України продовжили інертну освіту без соціального і політичного замовлення. З'являлися нові кузні кадрів з вищою освітою, які часто самоціллю ставили диплом як документ про вищу освіту, а не якість освіти, здатність випускників реалізуватися і т.д. Також масово стали з'являтися дипломи кандидатів і докторів наук, що говорить не про інтенсифікацію дослідницьких проектів, а моду – на звання і відповідний статус. До речі, (на відміну) в Швеції, яка має один із високих рейтингів якості освіти, 30-40% не завершують школу, а є такими, що прослухали курс. Потрібно розуміти,

що в суспільстві все одно потрібен сектор, як-то обслуговування. Тому забезпечувати вищу освіту для перукарів, продавців, персоналу фастфудів – є неефективним використанням людського ресурсу. Інше питання – забезпечити доступність вищої освіти.

В Україні останні 20 років спостерігався відтік мозків. Масово виїздять кандидати і доктори наук [3]. Навіть такий показник, що із сотні один буде носієм технологічної ідеї, вже розцінюється як непоправне. Про трудову еміграцію ми часто забуваємо, а вона має таку специфіку, що великий відсоток її є нелегальним, а вітчизняна влада ніби і не помічає безправного статусу своїх співгромадян.

Проблема захована не у факті еміграції, а в тому, що відсутні умови для реалізації в Україні.

Таким чином, друга теза про високий рівень освіти підмінена великою кількістю вузів, але не якістю їх продукту. Якісні позиції втрачають і класичні флагмани університетської освіти. В Україні спостерігається «перевиробництво» економістів і юристів, які часто залюбки ідуть працювати охоронцями, залишаються безробітними (не влаштованими) тощо, що створює досить депресивну атмосферу. Це говорить про те, що держава не здійснює моніторингу та регулювання ринку праці. Фактично все покладено на вільний ринок. Тоді постає питання: навіщо потрібна адміністративна ієрархія з міністерств, комітетів, відділень і т.д., які не виконують прямих функцій? Найнижча ланка – школа або дошкільний заклад фактично є на самоокупності і самокеруваності.

Вище ми зачепили питання модернізації системи управління, яке потребує більш глибокого аналізу. Зауважимо, що, за нашими оцінками, ми маємо дефективну систему управління з неефективним використанням ресурсів без реалізації кінцевої мети. До речі, одна з причин полягає у тому, що мета, політика або філософія держави не сформульовані і не реалізуються, тому і не можна чекати кінцевого результату. Виходить, що основна функція адміністративного апарату це – його самозайнятість.

Однією із проблем українських вузів є те, що де-факто Україна включена в світові технологічні процеси. Навіть за період навчання (п'ять років) відбуваються технологічні

зміни, а навчання триває за інертними планами, зі старими кадрами і часто без поінформованості про процеси, з якими студенти де-факто ознайомлюються, наприклад, використовуючи сучасну побутову і оргтехніку. Більше того, більшість вузів апріорі навчальний процес визнають як самодостатній. Ми є носіями знань, маємо право екзаменувати і видавати дипломи. А на питання, що з цим робити, мають самостійно відповідати ті, хто навчається. Вища школа не орієнтована на ринок праці, на навчання організації і самоорганізації, вміння продати себе, інтеграцію з іншими школами і, тим більше, з європейським ринком праці тощо. Таким чином, можна вважати, що вища школа заморожена на рівні 90-х років минулого століття. А мода на звання і статуси навіть підриває той рівень, що був у наявності.

Третя теза про гарних жінок, яку невдало популяризує Президент В. Янукович, закликаючи приїхати до України весною, коли жінки роздягаються, є популізмом. Зрозуміло, що жодна країна чи народ не визнають, що у нас (в їх країнах) негарні жінки. Натомість для України це трагічний показник, про який державні мужі чомусь не згадують. З «мілким» ринком праці, неможливістю соціалізації, адаптації та реалізації виявився проторений шлях до міжнародної проституції. Кожна четверта проститутка в Європі з України [4]. З таким показником, виявляється, немає чого пишатися.

Таким чином, уявлення українців про себе є міфологічними. Змінити уявлення і зробити найпростіше – критикувати, що все погано, не є виходом для подальшого розвитку. Проте суспільство потенційно готове до такого сценарію, оскільки наявна висока ступінь незадоволенням життям, бідність населення на тлі «пропаганди» гіперрозкоші, висока недовіра до політичних інститутів, низький рівень самореалізації і потенційна готовність критикувати «когось». Це вже спостерігалось за часів «перебудови» в 80-х роках минулого століття в СРСР, до якого належала і УРСР. Тоді з «гласністю» було модним критикувати, але без пропозиції нового дороговказу. Самокритика, замість очищення, вела до зниження самооцінки і депресивних настроїв. Сучасний негативізм у сприйнятті і самооцінці

сягає своїм корінням 40-річної давнини саме через ті причини, що не сформульовані ідеали, стандарти, не взяті до реалізації і не здійснюється рух в заданому напрямі. Коротше кажучи – формулюванням не здійснюється модернізація.

Зауважимо, що модернізація – це не разовий акт, а постійний процес. Щось на зразок того, що хороша комп'ютерна програма чи хороший німецький автомобіль все одно щороку змінюються в середньому на 30 %. Це є суттю модернізації. Постійні зміни, постійний розвиток.

Разом з тим, для здійснення модернізації потрібна мета. Визначення цієї мети і є однією з основних функцій лідера. Наступний етап – це механізми, якими мета буде реалізовуватися.

Теоретично чинний Президент В. Янукович у виборчій кампанії сформулював умовну мету, а саме: «будуємо нову державу». Проте ця теза не була продовжена, що нова держава – це наступне... І визначити хоча б три позиції, що являє собою «нова держава» для громадянина, для бізнесмена, для юнака і т.д., і дати концепт. Більше того, що від влади вимагається робити певні кроки. Натомість ми, як пересічні громадяни, маємо репліки від чинного Прем'єра Азарова (висловлені в різний час): їжте капусту, мовляв, вона дешева і беріть лопати. Як інтерпретація, ідіть працюйте і не заважайте «владі». Теза «беріть лопати» могла б бути модерною, якби б замінити її на «працюйте, створюйте свій бізнес». І теза була б реальною, якби ще підкріплювалася б тим, що держава створила спрощену дозвільну систему або інше реально корисне. Сучасні реалії такі, що потенційно активне і креативне населення стоїть у «дозвільних» чергах. Причому важлива не ідея, не суспільна користь і навіть не гроші в прийнятті дозвільного рішення, а інтерес уповноваженого чиновника.

Модернізації потребують усі політичні системи, економіки, технології. Це демонструє сучасний світ. Здавалося б, у ситій Європі наявні настрої незадоволення, депресивності тощо. Приватний сектор вимушений конкуренцією модернізуватися. Проте перед країнами постають виклики. Для того, як виявляється, і потрібні уряди, що коректують пріоритети.

Модернізація по-американськи має такий вигляд: президент запропонував на 2012 р. виділити 500 млн доларів на високотехнологічне виробництво. Причому 70 млн із загальної суми на розвиток робототехніки; 300 млн на інновації в галузі національної промислової безпеки; 100 млн на підготовку кадрів для швидкої розробки новітніх матеріалів [5].

Модернізація по-індійськи така, що уряд поставив завдання створити персональний комп'ютер, дешевший 50 доларів, для того, щоб більшість населення мала доступ до інформації. І це вже виконано.

Модернізація по-російськи це – проголошення національних проєктів. Проте, як демонструє досвід, лише адміністративні вказівки, навіть з фінансуванням, залишаються адміністративними потугами. Можливо, навіть директивно створити мобільний телефон або сучасний автомобіль, що демонстрували президенту РФ – але, скоріше за все, вони залишаться як директивні продукти.

Модернізація для України – це, в першу чергу, модернізація мислення і пануючих стереотипів. Причому ми стверджуємо це завдання для суспільства, а не лише для політичної еліти. Так склалося, що політична еліта не виявила себе реформаторами, фактично відпрацьовує морально застарілі ресурси управління, контролю, дозволів. Зміни можливі зі зміною настроїв у самому суспільстві. Значно простіше розвинути настрої «геть усіх», але нові не означатимуть кращі. Тому для нас важливі пропагандистські заходи, в тому числі через ЗМІ. В ЗМІ замінити пропаганду «співаючих трусів» і рейтинги розкоші на культуру успішних, позитивний досвід і досягнень тощо. На наявні настрої орієнтуватимуться політики і технологи, відповідно, частково змінюватиметься інформаційне поле. Проте це не буде запорукою модернізації і реформ.

Основна причина консервації специфічного укладу управління – це природа походження домінуючих капіталів. Нові, які виграватимуть вибори, поки що користуються тими самим капіталами, які так само викарбовують стереотип поведінки. Тому відбуваються «політичні війни» мільонерів проти мільардерів без зміни суті. Потрібно розуміти, що наявні капітали потребують збереження. Один із

механізмів – це доступ до влади, але в перспективі – це перетворення «диких капіталів» на комерційні, які потребуватимуть іншого середовища буття. Час такого напіврозпаду «диких капіталів», за оптимістичними прогнозами, не менше 40 років. Важливо, щоб за цей час постав реальний малий і середній бізнес і сформувався реальний середній клас.

1. Центр Разумкова/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: ucers.org/ukr/article.php

2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Ukrexport.gov.ua/rus/economy/trade/ukr/6010.

3. Старокадомский Д.Л. Наука и утечка мозгов: что изменилось за последние годы / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrs.narod.ru/mozgi.htm

4. Корреспондент: Каждая четвертая проститутка в Европе – украинка / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/Корреспондент.net](http://Корреспондент.net)

5. Взгляд. Деловая газета / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: vz.ru/ekonomy/2011/6/24/502228.html